

Pathology of Rural Empowerment Programs Regarding Spatial Justice in North Savadkuh and Savadkuh Counties, Iran

ARTICLE INFO

Article Type

Original Research

Authors

Heidari Sareban V.^{1*} PhD

Yari Hesar A.¹ PhD

Imani B.¹ PhD

Amani Kelarigani A.¹ MSc

How to cite this article

Heidari Sareban V, Yari Hesar A, Imani B, Amani Kelarigani A. Pathology of Rural Empowerment Programs Regarding Spatial Justice in North Savadkuh and Savadkuh Counties, Iran. Geographical Researches. 2025;40(4):361-370.

ABSTRACT

Aims Spatial justice is a concept that does not have a clear and comprehensive definition in any intellectual tradition. In its most comprehensive form, justice is associated with concepts such as equality, harmony, fairness, balance, equity, and rights. This study sought to diagnose the pathology of empowerment programs related to spatial justice in the rural areas of Savadkuh and North Savadkuh counties.

Methodology This survey research was conducted in 2025 among rural residents and professionals in the cities of North Savadkuh and North Savadkuh. The sample size for the villagers was determined to be 424 using Cochran's formula. Data were collected through a field survey, with questionnaires distributed to specialists and rural residents in the two cities of North Savadkuh and North Savadkuh. Villagers were sampled using a simple random cluster method, and specialists were sampled using a purposive sampling method. A one-sample t-test was used for villagers, and the DANP model was used for specialists to analyze the data.

Findings Current empowerment programs in Savadkuh villages were rated below average in terms of spatial justice. Mountain villages (except in the environment) suffered less damage than foothill villages. The most important problems were inefficient management, inequitable resource distribution, low public participation, inappropriate programs for local needs, and weak monitoring.

Conclusion Rural empowerment programs lack equity, participation, and sustainability. To succeed, they need to improve management, distribute resources equitably, increase public participation, adapt programs to local needs, and strengthen monitoring.

Keywords Spatial Justice; Empowerment Programs; Pathology; Rural Development; Savadkuh; North Savadkuh

CITATION LINKS

[Afrakhteh *et al.*, 2013] The situation of sustainable agricultural ...; [Ahmad *et al.*, 2023] The role of education ...; [Akbarian Ronizi *et al.*, 2025] Evaluation of spatial justice in the ...; [Angelia *et al.*, 2020] Analysis of community ...; [Baciu *et al.*, 2021] Spatial justice and ...; [Bandara *et al.*, 2024] Women's empowerment ...; [Bavnbaek & Thuesen, 2025] Navigating spatial justice ...; [Bebbington *et al.*, 2018] Governing extractive industries ...; [Beheshti *et al.*, 2023] Pathology of poverty alleviation policies ...; [Cox, 2019] Local autonomy ...; [Dadashpour & Alidadi, 2019] Integrated local development planning ...; [Deci & Ryan, 1985] Intrinsic motivation and ...; [Enns & Kombe, 2022] Child rights and displacement ...; [Ghasemi *et al.*, 2022] Analysis of the effects of ecotourism ...; [Ghouchani *et al.*, 2022] Analysis of the role of institutionalism ...; [Gibson *et al.*, 2021] For India's rural poor ...; [Habermas, 1984] The theory of communicative ...; [Hafeznia *et al.*, 2015] Designing a model ...; [Hajarian & Shafiei, 2021] Explaining the effects of economic, social, physical ...; [Havivi *et al.*, 2022] Damage assessment in rural ...; [Heidari Sarban, 2019] The role of social capital ...; [Heidari Sarban & Sabet, 2019] Explaining the relationship between social justice ...; [Imani & Jafari, 2024] Measuring the level of spatial justice in the ...; [Jacobs, 1961] The death ...; [Kaufmann *et al.*, 2010] The worldwide ...; [Knight *et al.*, 2022] The role of education ...; [Liu *et al.*, 2018] Impacts of land finance on urban ...; [Liu *et al.*, 2020] China's rural revitalization ...; [López-Penabad *et al.*, 2022] Proposal for a sustainable ...; [Mansuri & Rao, 2013] Localizing development ...; [Moroni, 2020] The just city. Three background ...; [Nasiri Lakeh *et al.*, 2022] Evaluation and pathology of the new ...; [North, 1990] Institutions, institutional ...; [Nyamai & Schramm, 2023] Accessibility, mobility ...; [Przybylinski, 2023] Spatial ...; [Purnomo *et al.*, 2020] Empowerment model ...; [Putnam, 2000] Bowling alone ...; [Rachele, 2022] A long-term ...; [Rawls, 2023] Justice as fairness ...; [Reigh *et al.*, 2022] Mapping racespace ...; [Rigolon & Nemeth, 2023] Planning for equitable ...; [Sandel, 2014] Justice ...; [Schlosberg, 2007] Defining environmental ...; [Schumpeter, 1934] The theory of economic development ...; [Setianto & Gamal, 2021] Spatial justice ...; [Setiawan *et al.*, 2019] Community empowerment ...; [Shucksmith *et al.*, 2021] LEADER ...; [Soja, 2009] The city ...; [Soja, 2010] Seeking ...; [Statistical Center of Iran, 2016] Statistical Blocks of North ...; [Tarshis *et al.*, 2022] An analysis of comparative perspectives ...; [Tsai, 2022] A survivor-defined framework ...; [Tzanni *et al.*, 2022] Social dimensions of spatial ...; [Wang *et al.*, 2023] Empowerment or disempowerment ...; [Zhang *et al.*, 2024] Can policy achieve environmental ...; [Zhu & Guo, 2022] Social justice in spatial change ...;

¹Department of Geography and Urban and Rural Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

*Correspondence

Address: Department of Geography and Urban and Rural Planning, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Daneshgah Street, Ardabil, Iran. Postal Code: 56199-11367
Phone: +98 (45) 31505303
vheidari6490@gmail.com

Article History

Received: November 1, 2024

Accepted: December 11, 2025

ePublished: December 17, 2025

آسیب‌شناسی برنامه‌های توانمندسازی روستاییان پیرامون عدالت فضایی در شهرستان‌های سوادکوه شمالی و سوادکوه

وکیل حیدری ساربان * PhD

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه
محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

ارسطو یاری حصار PhD

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه
محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

بهرام ایمانی PhD

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه
محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

ایوب امانی کلاریچانی MSc

گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه
محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

چکیده

اهداف: عدالت فضایی پنداره‌ای است که در هیچ سنت فکری تعریف روشن و فراگیری ندارد. در فراگیرترین شکل، عدالت در گزاره‌ها با پنداره‌هایی همچون برابری، هم‌آوایی، انصاف، تعادل، تساوی و حق همنشین است. این پژوهش در پی آسیب‌شناسی برنامه‌های توانمندسازی پیرامون عدالت فضایی در مناطق روستایی شهرستان‌های سوادکوه و سوادکوه شمالی بود.

روش‌شناسی: این پژوهش پیمایشی در سال ۱۴۰۴ در ساکنان روستایی و متخصصان شهرستان‌های سوادکوه شمالی و سوادکوه انجام شد. حجم نمونه روستاییان با استفاده از فرمول کوکران ۴۲۴ نفر تعیین شد. داده‌ها از طریق میدانی مبتنی بر توزیع پرسش‌نامه‌های متخصصان و ساکنان روستایی در دو شهرستان سوادکوه و سوادکوه شمالی گردآوری شد. نمونه‌گیری روستاییان به روش خوشه‌ای تصادفی ساده و نمونه‌گیری متخصصان به روش هدفمند انجام شد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای روستاییان و مدل DANP برای متخصصان استفاده شد. **یافته‌ها:** برنامه‌های توانمندسازی فعلی در روستاهای سوادکوه، از نظر عدالت فضایی، پایین‌تر از حد متوسط ارزیابی شد. روستاهای کوهستانی (به جز در محیط زیست) آسیب کمتری نسبت به روستاهای کوهپایه‌ای داشتند. مهم‌ترین مشکلات عبارت از مدیریت ناکارآمد، توزیع ناعادلانه منابع، مشارکت کم مردم، نامناسب بودن برنامه‌ها با نیازهای محلی و نظارت ضعیف بودند.

نتیجه‌گیری: برنامه‌های توانمندسازی روستاییان فاقد عدالت‌محوری، مشارکت و پایداری هستند. برای موفقیت، نیاز به اصلاح مدیریت، توزیع عادلانه منابع، افزایش مشارکت مردم، انطباق برنامه‌ها با نیازهای محلی و تقویت نظارت است.

کلیدواژه‌ها: عدالت فضایی، برنامه‌های توانمندسازی، آسیب‌شناسی، توسعه روستایی، سوادکوه، سوادکوه شمالی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۲۰

*نویسنده مسئول: vheidari6490@gmail.com

مقدمه

عدالت پنداره‌ای است که در هیچ سنت فکری تعریف روشن و فراگیری ندارد. در فراگیرترین شکل، عدالت در گزاره‌ها با پنداره‌هایی همچون برابری، هم‌آوایی، انصاف، تعادل، تساوی و حق همنشین

است [Dadashpour & Alidadi, 2019]. به باور سندل عدالت یعنی تولید حداکثر سود یا رفاه بیشترین خشنودی برای بیشترین کسان و در جایی دیگر عدالت را همانا احترام به آزادی انتخاب می‌دانست [Sandel, 2014]. به اعتقاد راولز عدالت به مثابه انصاف، نظریه عدالت را براساس قرارداد اجتماعی گسترش می‌دهد [Rawls, 2023].

بنابراین عدالت فضایی در درجه اول یک چارچوب تحلیلی و پیش‌زمینه‌ای برای نقش فضا (مجموعه‌ای از روابط مادی و ایدئولوژیک که در آن عمل می‌کنند و در عین حال به وسیله روابط اجتماعی شکل می‌گیرند)، در تولید عدالت و بی‌عدالتی است [Reigh et al., 2022]. اصولاً فضایی‌بودن عدالت یا نادیده گرفته می‌شود یا در مفاهیم مرتبط دیگر مانند عدالت سرزمینی، عدالت زیست‌محیطی، بی‌عدالتی و فقر روستایی یا حتی در شهر و جامعه عادل جذب می‌شود. این شکل از عدالت جایگزینی برای عدالت اقتصادی، اجتماعی یا دیگر گونه‌های عدالت نیست؛ بلکه از چشم‌انداز فضایی انتقادی، در جست‌وجوی عدالت است [Tzanni et al., 2022]. عدالت فضایی توزیع عادلانه منابع و فرصت‌های با ارزش در فضای جامعه را شامل می‌شود [Nyamai & Schramm, 2023; Przybylinski, 2023]. از این حیث بررسی الگوی عدالت فضایی در نواحی روستایی، یکی از مباحث علمی مهم است که نگاه جامعه علمی و سیاست‌گذاران را به خود جلب کرده است [Hafeznia et al., 2015]. در نظر نگرفتن عدالت فضایی، در برنامه‌ها و طرح‌های توسعه روستایی منجر به شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست‌محیطی روستایی شده است [Soja, 2009; Zhang et al., 2024]. عدالت فضایی از طریق دریچه‌ای که بر جنبه‌های کثرت و تنوع مکان‌ها، توزیع خدمات بر مبنای جمعیت، تغییرات جمعیتی، بسیج مشارکت محلی و ظرفیت‌سازی و نقش آموزش در کارآفرینی و توسعه محلی، پویایی حکمرانی و قدرت و جلوگیری از جدایی‌گزینی طبقاتی و نقش صنعت در تحرک اجتماعی روستایی تاکید می‌کند، می‌تواند برای بررسی قابلیت‌های یک طرح توسعه روستایی به کار رود [Cox, 2019; Enns & Kombe, 2022; Ahmad et al., 2023]. این چارچوب تحلیلی بر آن است تا با نگاهی چندسطحی، تحقق عدالت فضایی را نه صرفاً به عنوان توزیع عادلانه منابع، بلکه به مثابه فرآیندی پویا و توانمندساز ارزیابی کند. در این راستا، تامین زیرساخت‌های حیاتی متناسب با ساختار سنی و جنسیتی جمعیت، اولین سنگ بنای دسترسی عادلانه محسوب می‌شود [Liu et al., 2018]. پایش مستمر تغییرات جمعیتی، امکان تخصیص پیش‌گیرانه و تاب‌آورانه منابع را فراهم می‌سازد و از ایجاد شکاف‌های جدید جلوگیری می‌کند [Rigolon & Nemeth, 2023]. در بعد مشارکت، رویکردهای دموکراسی مشارکتی فضامحور با تاکید بر بسیج ظرفیت‌های بومی، به جوامع محلی این اختیار را می‌دهد که نه‌تنها در تصمیم‌گیری‌ها حضور داشته باشند، بلکه خود تبدیل به تولیدکنندگان فعال دانش محلی شوند

[Beheshti *et al.*, 2023] بیان داشته‌اند که عملکرد کمیته امداد در فقرزدایی از مناطق روستایی، در بخش‌های مختلف مناسب نیست و کمیته امداد امام خمینی نیز با رفع موانع بانکی، شناسایی مناسب نیازمندان واقعی، نظارت بر عملکرد موسسات خیریه، جذب مشارکت‌های مردمی، برقراری ارتباط مناسب با دیگر نهادهای دولتی، ترویج روحیه کار، برگزاری دوره‌های آموزش شغلی و مشاوره اجتماعی و ایجاد الگوهای بهینه اشتغال، در راستای فقرزدایی از این مناطق، موثرتر عمل کند. نصیری لاکه و همکاران [Nasiri *et al.*, 2022] بیان کرده‌اند که نظام فعلی مدیریت با ۴ آسیب نهادی-مدیریتی، ۵ آسیب محیطی-اکولوژیک، ۸ آسیب کالبدی-فضایی، ۵ آسیب اقتصادی و ۶ آسیب اجتماعی-فرهنگی، که ۵ راهبرد توانمندسازی و ظرفیت‌سازی دهیاران و شورا - سازمان‌دهی و ظرفیت‌سازی و بازآفرینی و توسعه مدیریت و برنامه‌ریزی مشارکتی و واگذاری اختیارات، کنترل توسعه به دهیاران - تامین اعتبارات زیرساخت‌ها و تجهیزات مورد نیاز دهیاری - توسعه مدیریت شبکه‌ای و خوشه‌ای روستایی و ارتقای مهارت و توانایی دهیاران ارایه می‌گردد.

این پژوهش در پی آن است که ابتدا با توجه به نظرات روستاییان، میزان مطلوبیت شاخص‌های برنامه‌های توانمندسازی مرتبط با عدالت فضایی در کل محدوده مورد مطالعه و در دو شهرستان را بررسی و از این منظر، تفاوت بین روستاهای کوهپایه‌ای سوادکوه شمالی و روستاهای کوهستانی شهرستان سوادکوه را از دیدگاه ساکنان مشخص سازد. در نهایت، پژوهش به تبیین آسیب‌های برنامه‌های توانمندسازی در چهار بعد سیاست‌گذاری و حاکمیت، نهادی-اجرایی، اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی پیرامون عدالت فضایی روستاییان این دو شهرستان، براساس آرای متخصصان پرداخت. هدف این مقاله، تحلیل آسیب‌شناسی برنامه‌های توانمندسازی در رابطه با عدالت فضایی در مناطق روستایی شهرستان‌های سوادکوه و سوادکوه شمالی بود.

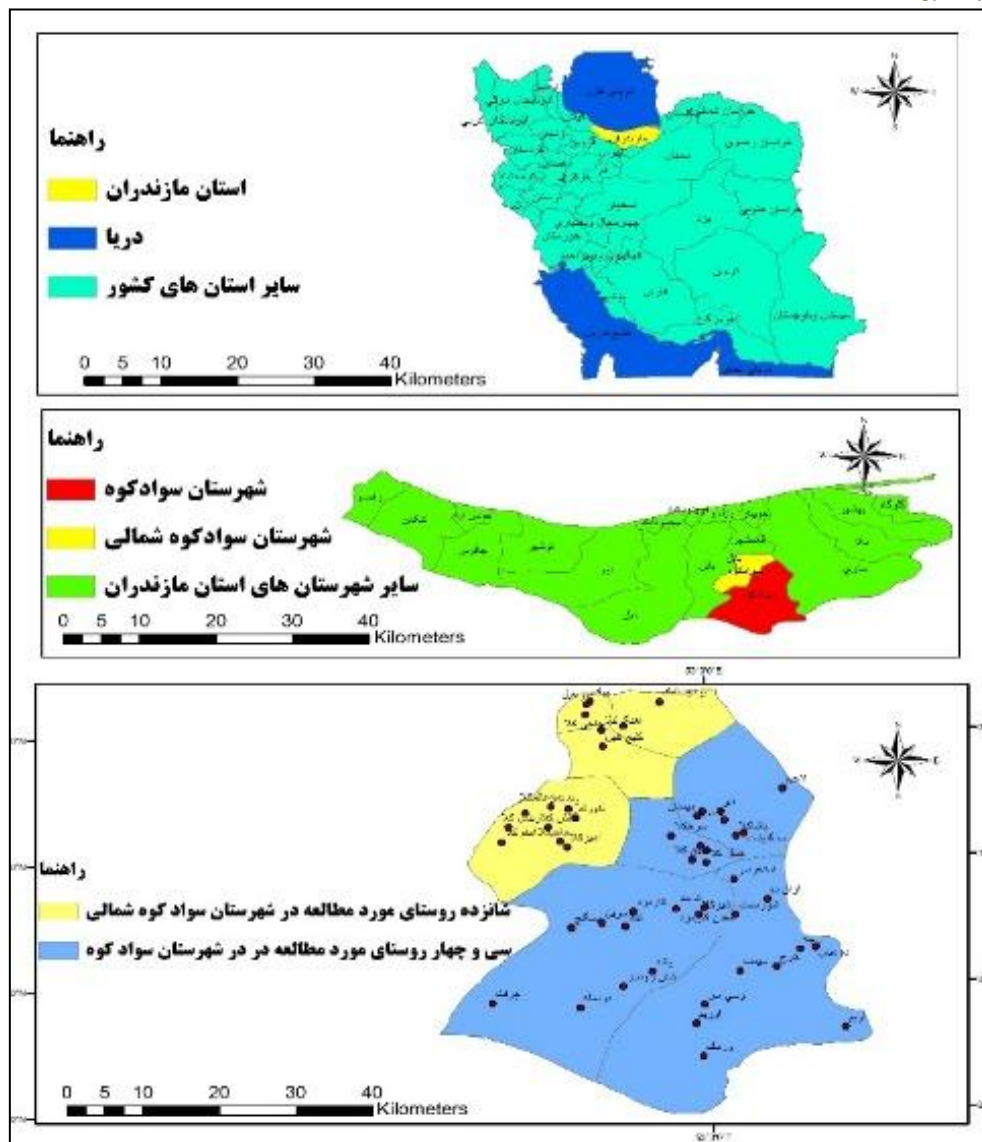
روش‌شناسی

این پژوهش پیمایشی در سال ۱۴۰۴ در ساکنان روستایی و متخصصان شهرستان‌های سوادکوه شمالی (دامنه‌های شمالی رشته‌کوه‌های البرز مرکزی) و سوادکوه (نواحی کوهستانی استان مازندران) انجام شد (شکل ۱). نمونه‌گیری ساکنان روستاها به روش خوشه‌ای ساده انجام و ۵۰ روستا به تناسب جمعیت از بین روستاهای شهرستان‌های سوادکوه (۳۴ مورد) و سوادکوه شمالی (۱۶ مورد) انتخاب شد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر تعیین شد. با در نظر گرفتن احتمال ۱۰٪ ریزش، نمونه نهایی ۴۲۴ نفر در نظر گرفته و ۲۲۴ پرسش‌نامه در روستاهای سوادکوه شمالی و ۲۰۰ پرسش‌نامه در روستاهای سوادکوه توزیع شد. حجم نمونه برای پرسش‌نامه خبرگان با روش اشباع مفهومی مشخص شد و افراد به روش هدفمند تا اشباع مفاهیم وارد مطالعه شدند.

[Mansuri & Rao, 2013]. این امر مستلزم نهادسازی محلی و تقویت سرمایه اجتماعی است که خود بستر ساز حکمرانی چندذی‌نفعی و پاسخ‌گو می‌گردد [Bebbington *et al.*, 2018]. از سوی دیگر، آموزش‌های مهارتی و کارآفرینی زمینه‌مند که با مزیت‌های نسبی منطقه همخوانی داشته باشد، می‌تواند موتور محرکه تحرک اجتماعی و اقتصادی باشد. چنین آموزشی، به‌ویژه برای جوانان و زنان روستایی، تنها انتقال دانش نیست، بلکه بازتعریف نقش آنان در عرصه اقتصادی و شکستن چرخه وابستگی است [Knight *et al.*, 2022]. در نهایت، توسعه صنایع کوچک و متوسط روستایی، با پیوند زنجیره ارزش محلی به بازارهای گسترده‌تر، ضمن ایجاد اشتغال پایدار، از شهرنشینی اجباری و جدایی‌گزینی طبقاتی ناشی از مهاجرت بی‌رویه می‌کاهد [Gibson *et al.*, 2021].

توزیع نامتوازن منابع و عدم دسترسی به منابع از سوی جوامع روستایی می‌تواند منجر به چالش‌هایی شود که در روستا عینیت بیشتری پیدا کند. یکی از مهم‌ترین راهکارهای دولتی در این زمین رویکرد توانمندسازی است. توانمندسازی به مفهوم گسترش و بسط آزادی انتخاب افراد و اقدام برای شکل‌دادن زندگی افراد است [Wang *et al.*, 2023]. در یک جمع‌بندی کلی توانمندی را این‌گونه می‌توان تعریف کرد؛ به ظرفیت‌سازی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، نهادی-مدیریتی، انگیزشی روانی و محیط زیستی، توانمندسازی می‌گوییم [Bandara *et al.*, 2024; Tsai, 2022; Tarshis, 2022]. توانمندسازی به عنوان یک ایدئولوژی قدرتمند که در دوران معاصر اصلاحات اداری کشورهای در حال توسعه در بخش عمومی رشد کرده است [Heidari Sarban; 2019] که می‌تواند به توسعه پایدار روستایی کمک کند [López-Penabad *et al.*, 2022] و نقش مهمی در ایجاد تغییرات مناسب در زندگی روستاییان، توسعه فردی، مشارکت جمعی، جلوگیری از مهاجرت، کاهش نابرابری‌های فضایی، بهبود وضعیت اشتغال به خصوص برای زنان و محیط زیست و در نتیجه توسعه پایدار دارد [Moroni, 2020; Angelia *et al.*, 2020; Setianto & Gamal, 2021; Setiawan *et al.*, 2019; Rachele, 2022; Havivi *et al.*, 2022; Purnomo *et al.*, 2020].

گوچانی و همکاران [Ghouchani *et al.*, 2022] بیان داشته‌اند که فضا زمانی به عدالت فضایی دست می‌یابد که شامل شاخص‌هایی مانند سادگی، خوانایی، برابری فرصت‌ها و مقیاس انسانی باشد. نویسندگان یک مدل طراحی فضا براساس این اصول برای اطمینان از توسعه عادلانه فضایی ارایه کردند. باسیو و همکاران [Baciu *et al.*, 2021] معتقدند که میان مناطق و نواحی جغرافیایی گوناگون کشور تفاوت قابل ملاحظه‌ای از نظر دسترسی به امکانات وجود دارد و گنجاندن عدالت فضایی در استراتژی‌های سیستم بهداشتی برای مواجهه با تفاوت‌های بهداشتی ضروری است. نویسندگان بر نیاز سیستم‌های بهداشتی به در نظر گرفتن بی‌عدالتی‌های فضایی تاریخی و معاصر در طراحی مداخلات برای بهبود سلامت جامعه تاکید می‌کنند. بهشتی و همکاران

شکل ۱) نقشه محدوده مورد مطالعه [Statistical Center of Iran, 2016]

روان‌شناختی) تهیه شد. میانگین پایین‌تر از ۳ به عنوان وضعیت ضعیف و وجود آسیب و میانگین بالاتر از ۳ به عنوان وضعیت مطلوب در نظر گرفته شد. روایی صوری پرسش‌نامه روستاییان با نظر ۱۰ استاد متخصص تایید شد. روایی محتوایی با روش تحلیل عاملی معادل ۰/۸۹ و شاخص CVR معادل ۰/۸۸ محاسبه و تایید شد. برای تعیین پایایی ضریب آلفای کرونباخ معادل ۰/۸۷ تعیین شد. برای بررسی میزان مطلوبیت متغیرها و شاخص‌های برنامه‌های توانمندسازی پیرامون عدالت فضایی یک بار در کل محدوده مورد مطالعه (هر دو شهرستان سوادکوه و سوادکوه شمالی) و یک بار در دو شهرستان به صورت جداگانه از آزمون T تک‌نمونه‌ای در نرم‌افزار SPSS 27 استفاده شد. برای شناسایی و تعیین میزان اهمیت متغیرهای آسیب‌شناسی برنامه‌های توانمندسازی از منظر عدالت فضایی از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره مبتنی بر مدل دنپ (DEMATEL-based Analytic Network Process; DANP) که مبتنی بر دیمتیل (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory; DEMATEL) است، استفاده شد.

در ابتدا با مرور نظامند ادبیات تخصصی و اقتباس از پژوهش‌های معتبر که در حوزه عدالت فضایی توانمندسازی روستایی انجام شده‌اند، ۲۴ گویه در شاخص‌های "سیاست‌گذاری و حاکمیت" [Kaufmann *et al.*, 2010; Soja, 2010; Cox, 2019]، "تهادی و اجرایی" [North, 1990; Nasiri Laleh *et al.*, 2022]، "اقتصادی" [Akbarian Ronizi *et al.*, 2025; Afrakhteh *et al.*, 2013] و "اجتماعی-فرهنگی" [Heidari Sarban, 2019; Ghasemi *et al.*, 2022; Liu *et al.*, 2020; Zhu & Guo, 2022; Putnam, 2000; Heidari Sarban & Saeb, 2019] استخراج و برای نظرسنجی در اختیار مجمع خبرگان قرار گرفت. تاثیرگذاری شاخص‌های ۲۴ گانه بر یکدیگر در مقیاس صفر (بدون تاثیر)، یک (تاثیرگذاری خیلی کم)، ۲ (تاثیرگذاری کم)، ۳ (تاثیرگذاری زیاد) و ۴ (تاثیرگذاری خیلی زیاد) بیان شد. براساس نظر خبرگان در مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و نظرسنجی، پرسش‌نامه نهایی با ۴۲ گویه در قالب ۷ شاخص (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، زیست‌محیطی، مدیریتی، سیاسی و ذهنی-

یافته‌ها

اکثریت قاطع مولفه‌های توانمندسازی (حدود ۷۵٪) در وضعیت نامطلوب قرار داشتند و تنها بخش محدودی (حدود ۲۵٪) توانستند به وضعیت مطلوب دست یابند. در شاخص اجتماعی، تنها «تغییر سبک زندگی» و «مشارکت اجتماعی و نقش‌آفرینی محلی» مطلوب ارزیابی شدند. در شاخص اقتصادی، وضعیت نسبتاً متعادل تر (۴)

مولفه نامطلوب و ۳ مولفه مطلوب) اما همچنان نگران‌کننده بود. در شاخص کالبدی، تنها «بهبود وضعیت شبکه فاضلاب» و «ایمن‌سازی زیرساخت‌ها» مطلوب ارزیابی شدند. هر ۷ مولفه شاخص زیست‌محیطی، هر ۶ مولفه شاخص نهادی-مدیریتی و هر ۵ مولفه شاخص سیاسی در وضعیت نامطلوب قرار داشتند. در شاخص ذهنی-روان‌شناختی، ۲ مولفه «ادراک عدالت» و «عزت نفس و خودباوری» نامطلوب بودند (جدول ۱).

جدول ۱) وضعیت شاخص‌های توانمندسازی در چارچوب عدالت فضایی در ساکنان روستاهای سوادکوه شمالی و سوادکوه (در همه موارد سطح معنی‌داری معادل ۰/۰۱ < بود)

شاخص	مولفه	میانگین	میانگین تفاوت	آماره t	وضعیت
اجتماعی	افزایش سرمایه اجتماعی	۲/۵۳±۰/۲۴	-۰/۴۱۱۷	-۳۶/۶۱۵	نامطلوب
	افزایش آگاهی و دانش	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۶۵۴	-۳۴/۹۲۴	نامطلوب
	بهبود وضعیت زنان	۲/۵۶±۰/۲۵	-۰/۴۳۹۸۷	-۳۳/۸۰۶	نامطلوب
	تغییر سبک زندگی	۳/۵۸±۰/۳۱	۰/۵۸۶۹۸	۳۶/۴۵۱	مطلوب
	بهبود کیفیت زندگی	۲/۵۵±۰/۲۴	-۰/۴۴۵۶	-۳۵/۲۵۶	نامطلوب
	مهاجرت	۲/۵۴±۰/۲۵	-۰/۴۵۰۳۱	-۳۵/۰۹۷	نامطلوب
	برابری در دسترسی به منابع و خدمات	۲/۵۳±۰/۲۴	-۰/۴۶۰۷۳	-۳۷/۴۵۸	نامطلوب
	مشارکت اجتماعی و نقش‌آفرینی محلی	۳/۵۷±۰/۳۲	۰/۵۷۹۴۵	۳۴/۵۴۷	مطلوب
اقتصادی	دسترسی به معیشت پایدار	۲/۵۴±۰/۲۴	-۰/۴۵۲۹۲	-۳۵/۸۱۵	نامطلوب
	کاهش فقر	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۲۴۲	-۳۴/۵۳۸	نامطلوب
	دسترسی به مراقبت بهداشتی	۳/۵۵±۰/۳۲	۰/۵۵۶۹۵	۳۳/۹۵۸	مطلوب
	تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی	۳/۵۶±۰/۳۰	۰/۵۶۸۹۳	۳۶/۷۸۸	مطلوب
	دسترسی به بازار	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۱۶۷	-۳۳/۸۵۸	نامطلوب
	دسترسی به نهادهای مالی و تسهیلاتی	۳/۵۴±۰/۳۱	۰/۵۴۴۴	۳۳/۳۴۱	مطلوب
	توسعه زیرساخت‌های اقتصادی	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۳۸	-۳۳/۷۸۳	نامطلوب
	دسترسی به مسکن مناسب	۲/۵۶±۰/۲۴	-۰/۴۳۷۱۶	-۳۴/۳۱	نامطلوب
کالبدی	بهبود ساختار جاده و راه روستایی	۲/۵۷±۰/۲۴	-۰/۴۲۷۵۸	-۳۳/۵۸۹	نامطلوب
	جولوگیری از تغییر کاربری اراضی روستایی	۲/۵۶±۰/۲۶	-۰/۴۳۴۳۸	-۳۲/۶۶۲	نامطلوب
	بهبود وضعیت شبکه فاضلاب	۳/۵۶±۰/۳۱	۰/۵۶۶۴۸	۳۵	مطلوب
	ایمن‌سازی زیرساخت‌ها	۳/۵۵±۰/۳۱	۰/۵۵۴۷۱	۳۴/۵۷۳	مطلوب
	توسعه متوازن روستایی	۲/۵۱±۰/۲۴	-۰/۴۸۰۱	-۳۶/۱۸۶	نامطلوب
	بهبود فضای محیطی	۲/۵۶±۰/۲۵	-۰/۴۳۰۶۵	-۳۳/۲۳۷	نامطلوب
	حفاظت از محیط زیست	۲/۵۴±۰/۲۴	-۰/۴۵۹۷۱	-۳۷/۰۰۵	نا مطلوب
	کاهش آسیب‌های ناشی از بلایای طبیعی	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۵۶	-۳۴/۲۰۲	نامطلوب
زیست‌محیطی	جمع‌آوری و دفع زباله‌ها	۲/۵۶±۰/۲۵	-۰/۴۳۸۶۵	-۳۴/۰۲۹	نامطلوب
	آموزش زیست‌محیطی	۲/۵۹±۰/۲۴	-۰/۴۰۱۴۱	-۳۱/۶۷۱	نامطلوب
	هماهنگی و شفافیت در برنامه‌های توانمندسازی	۲/۵۶±۰/۲۵	-۰/۴۳۶۵۱	-۳۴/۲۹۷	نامطلوب
	قابلیت‌ها و تاثیرگذاری برنامه‌های توانمندسازی	۲/۵۴±۰/۲۴	-۰/۴۵۲۲۷	-۳۶/۳۸۵	نامطلوب
	قوانین و مقررات توانمندسازی	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۸۷۸	-۳۵/۰۸۱	نامطلوب
	بودجه‌های مرتبط با توانمندسازی	۲/۵۴±۰/۲۵	-۰/۴۵۱۶۴	-۳۵/۰۵۶	نامطلوب
	مدیریت اثربخشی	۲/۵۶±۰/۲۴	-۰/۴۳۱۶۴	-۳۴/۲۵۷	نامطلوب
	داده‌محوری در مدیریت روستا	۲/۵۶±۰/۲۵	-۰/۴۳۵۳۶	-۳۲/۸۷۲	نامطلوب
سیاسی	برنامه‌ریزی و الگوی توسعه	۲/۵۶±۰/۲۵	-۰/۴۳۳۵۲	-۳۳/۵۰۵	نامطلوب
	عدم تبعیض سیاسی در تخصیص منابع	۲/۵۶±۰/۲۵	-۰/۴۳۸۵۷	-۳۳/۹۴۴	نامطلوب
	مشارکت سیاسی روستاییان	۲/۵۱±۰/۲۴	-۰/۴۸۰۷۳	-۳۷/۸۰۴	نامطلوب
	تعارض منافع میان نهادهای مختلف	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۹۲۲	-۳۳/۹۲۸	نامطلوب
	توسعه آگاهی سیاسی	۲/۵۵±۰/۲۵	-۰/۴۴۳۹۶	-۳۳/۸۳۱	نامطلوب
	ظرفیت‌ها و توانمندی‌های بین‌المللی	۲/۵۶±۰/۲۴	-۰/۴۳۸۶۲	-۳۵/۱۰۵	نامطلوب
	ادراک عدالت	۲/۵۵±۰/۲۴	-۰/۴۴۲۵	-۳۵/۲۶	نامطلوب
	عزت نفس و خودباوری	۲/۵۳±۰/۲۵	-۰/۴۶۰۳۹	-۳۴/۹۷۹	نامطلوب
ذهنی-روان‌شناختی	ادراک هویت محلی و احساس تعلق	۳/۵۸±۰/۳۳	۰/۵۸۰۸۹	۳۴/۱۸۹	مطلوب
	انگیزه اجتماعی	۳/۵۴±۰/۳۱	۰/۵۴۰۱۸	۳۳/۲۹۸	مطلوب

متغیر علی محسوب می‌شد و اگر منفی بود، معلول محسوب می‌شد (جدول ۳).

جدول ۲) تحلیل مقایسه‌ای شاخص‌های عدالت فضایی در مناطق کوهستانی در مقابل کوهپایه‌ای براساس داده‌های میدانی

شاخص	کوهستانی	کوهپایه‌ای	آماره t	سطح معنی‌داری
اجتماعی	۲/۸۷±۰/۲۹	۲/۹۷±۰/۳۱	۲۴/۲۳	۰/۰۰۴
اقتصادی	۲/۶۸±۰/۳۴	۲/۹۹±۰/۳۲	۲۱/۲۳	۰/۰۰۱
کالبدی	۲/۵۷±۰/۳۸	۲/۸۷±۰/۳۵	۲۰/۷۸	۰/۰۰۱
زیست‌محیطی	۲/۶۷±۰/۳۱	۲/۴۵±۰/۳۳	۲۸/۸۸	۰/۰۰۱
مدیریتی	۲/۴۱±۰/۳۶	۲/۸۷±۰/۳۰	۲۹/۱۴	۰/۰۰۱
سیاسی	۲/۶۵±۰/۳۳	۲/۸۷±۰/۳۴	۲۷/۴۵	۰/۰۰۱
روان‌شناختی	۲/۹۸±۰/۳۰	۳/۱۲±۰/۲۸	۲۴/۳۵	۰/۰۰۲

جدول ۳) جدول ماتریس کل ارتباطات دیمتیل

شاخص	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	D
۱- تمرکزگرایی شدید در تصمیم‌گیری و تخصیص منابع	۰/۱۵۹	۰/۰۷۱	۰/۱۰۶	۰/۰۷۶۹	۰/۰۹۲	۰/۰۸۳	۳/۷۵۸۰	
۲- ناپایداری سیاست‌ها و تغییرات مکرر در خط‌مشی‌های روستایی	۰/۱۶۲	۰/۱۱۸۷	۰/۱۳۹۶	۰/۰۵۳۳	۱/۰۴۸	۰/۰۹۵	۳/۸۵۶۵	
۳- ضعف شفافیت و پاسخ‌گویی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرا	۰/۱۴۰	۰/۰۹۸۴	۰/۱۴۶۵	۱/۰۴۷۷	۰/۰۵۹	۰/۰۹۲	۳/۶۶۷۶	
۴- معیار								
۵- ضعف سرمایه اجتماعی (اعتماد، همکاری، شبکه‌های اجتماعی)	۰/۱۵۸	۰/۱۰۰۸	۱/۱۰۶	۰/۰۹۳۸	۰/۱۶۱	۰/۰۹۴	۳/۷۵۶۵	
۶- مقاومت در برابر تغییرات و نوآوری‌های جدید	۰/۱۷۸	۱/۰۸۵۱	۰/۱۶۹۹	۰/۰۹۰۵	۰/۰۵۵	۰/۱۰۹	۴/۲۵۵۵	
۷- نابرابری در دسترسی به خدمات عمومی باکیفیت	۱/۱۳۷	۰/۰۸۴۴	۰/۱۵۵۴	۰/۰۷۲۰	۰/۰۸۵۵	۰/۱۴۴	۴/۳۱۶۴	
R	۴/۹۹۲	۳/۴۸۴۸	۴/۶۸۸۲	۲/۷۲۹۷	۲/۶۲۲۴	۳/۷۷۷۷		
D+R	۹/۳۰۹	۷/۷۴۰۴	۸/۴۴۴۷	۶/۳۹۷۳	۶/۴۷۸۹	۷/۵۳۵۷		
D-R	-۰/۶۷۶	۰/۷۷۰۷	-۰/۹۳۱۶	۰/۹۳۷۹	۱/۲۳۴۱	-۰/۰۱۹۷		

جدول ۴) بردار اهمیت نهایی متغیرهای تاثیرگذار براساس تحلیل منطقه مورد مطالعه

شاخص	مولفه	ردار اهمیت نهایی رتبه
سیاست‌گذاری و حاکمیت	تمرکزگرایی شدید در تصمیم‌گیری و تخصیص منابع	۲
	ناپایداری سیاست‌ها و تغییرات مکرر در خط‌مشی‌های روستایی	۲۴
	ضعف شفافیت و پاسخ‌گویی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرا	۲۳
	عدم انطباق سیاست‌ها با نیازها و اولویت‌های واقعی و متنوع روستاییان	۱۹
	مشکلات دسترسی به زمین و مسکن مناسب برای روستاییان به‌ویژه جوانان و اقشار کم‌درآمد	۱۶
	و ضعف هماهنگی و همکاری بین نهادهای مسئول (وزارت جهاد کشاورزی، بنیاد مسکن، دهیاری‌ها و ...)	۲۱
	ناکارآمدی و بوروکراسی پیچیده در فرآیندهای اجرایی و تخصیص منابع	۲۲
اهدای اجرایی	کمبود منابع انسانی متخصص و آموزش‌دیده در سطوح محلی (دهیاری‌ها، بخش‌داری‌ها)	۱۸
	ضعف سیستم‌های نظارتی و ارزیابی اثربخشی طرح‌ها	۲۰
	عدم توجه به ظرفیت‌ها و محدودیت‌های محلی در اجرای طرح‌ها	۱۷
	تمرکز منابع و امکانات در روستاهای بزرگ، نزدیک به شهرها یا مسیرهای اصلی (نادیده‌گرفتن روستاهای کوچک، مرزی، کوهستانی)	۱۲
	گسترش حاشیه‌نشینی در اطراف شهرهای کوچک و بزرگ به دلیل ناکارآمدی طرح‌های توانمندسازی در روستاها	۸
	نادیده‌گرفتن تفاوت‌های اقلیمی، فرهنگی و اقتصادی مناطق مختلف در طراحی و اجرای یکسان طرح‌ها	۱۰
	توزیع ناعادلانه و نامتوازن منابع مالی و اعتبارات بین مناطق و روستاها	۹
اقتصادی	محدودیت شدید دسترسی روستاییان به اعتبارات خرد و خدمات بانکی	۱۴
	ناکافی بودن و نابرابری در توزیع زیرساخت‌های اساسی (آب، برق، راه، ارتباطات)	۱۳
	ضعف ارتباط تولید روستایی با بازارهای محلی، ملی و بین‌المللی	۱۵
	تمرکز طرح‌ها بر بخش‌های خاص و نادیده‌گرفتن تنوع اقتصادی پایدار روستایی	۷
	و ضعف مشارکت واقعی و تاثیرگذار روستاییان (به‌ویژه زنان، جوانان، اقشار محروم) در طراحی و اجرای طرح‌ها	۴
	نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی درون جوامع روستایی و دسترسی نابرابر به فرصت‌ها	۶
	مهاجرت نیروی جوان و متخصص روستا به شهرها و پیامدهای آن	۵
فرهنگی	ضعف سرمایه اجتماعی (اعتماد، همکاری، شبکه‌های اجتماعی) در برخی جوامع روستایی	۳
	مقاومت در برابر تغییرات و نوآوری‌های جدید در برخی مناطق روستایی	۱۱
	نابرابری در دسترسی به خدمات عمومی باکیفیت (آموزش، بهداشت، درمان) بین مناطق روستایی مختلف	۱

می‌دهد که اکثریت قریب به اتفاق مؤلفه‌ها در وضعیت نامطلوب قرار دارند و تنها تعداد محدودی از آنها ("تغییر سبک زندگی"، "مشارکت اجتماعی"، "دسترسی به مراقبت بهداشتی" و "احساس تعلق محلی") وضعیت نسبتاً مطلوبی را تجربه می‌کنند. یافته‌های پژوهش نشان داد که شاخص ذهنی-روانشناختی با ضریب $0/68$ بالاترین تأثیر را بر برنامه‌های توانمندسازی پیرامون عدالت فضایی دارد که با نظریه خودتعیین‌گری دسی و رایان همخوانی کامل دارد [Deci & Ryan, 1985]. براساس این نظریه، انسان‌ها دارای نیازهای روانشناختی ذاتی برای استقلال، شایستگی و وابستگی هستند و زمانی که این نیازها ارضا شوند، انگیزه درونی، سلامت روان و بهزیستی افزایش می‌یابد. در زمینه عدالت فضایی، روستاییانی که از خودباوری، عزت‌نفس و هویت محلی قوی برخوردارند، توانایی بیشتری برای مطالبه حقوق خود و مشارکت در فرآیندهای توسعه دارند. این یافته با پژوهش قاسمی و همکاران در شهرستان سوادکوه که بیشترین میزان توانمندسازی را مربوط به مؤلفه‌های روان‌شناختی ($3/35$) از ۵ گزارش کردند همخوانی دارد. شاخص سیاسی با ضریب $0/64$ دومین عامل تأثیرگذار شناسایی شد که با نظریه کنش ارتباطی هابرماس [Habermas, 1984] قابل تبیین است. هابرماس بر اهمیت «گفتمان در حوزه عمومی» تأکید می‌کند و معتقد است که مشارکت واقعی و دموکراتیک در فرآیندهای تصمیم‌گیری، شرط اساسی تحقق عدالت است. در این پژوهش، مؤلفه‌های «آموزش و آگاهی‌بخشی سیاسی» (ضریب $0/71$) و «مشارکت واقعی مردم در امور سیاسی» (ضریب $0/68$) بالاترین ضرایب را در این شاخص داشتند که نشان‌دهنده اهمیت کیفیت گفتگو و شکل‌گیری اراده جمعی است، نه صرفاً حضور فیزیکی در پای صندوق‌های رأی. این یافته با پژوهش باون‌بک و توتسن [Bavnbaek & Thuesen, 2025] که نشان دادند شهرداری‌ها باید با رویکرد مشارکتی و مبتنی بر تقاضای ساکنان، منابع و خدمات را به صورت استراتژیک و منصفانه بین روستاها توزیع کنند، همسو است. شاخص اجتماعی-فرهنگی با ضریب $0/58$ سومین عامل تأثیرگذار بود که با نظریه سرمایه اجتماعی پاتنام [Putnam, 2000] قابل تبیین است. پاتنام سرمایه اجتماعی را شامل شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای اعتماد و همکاری متقابل می‌داند که کارایی جامعه را افزایش می‌دهد. در این پژوهش، مؤلفه «مشارکت در تصمیم‌گیری‌های محلی» با ضریب $0/71$ بالاترین تأثیر را در این شاخص داشت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در مناطق روستایی مورد مطالعه، سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان عاملی برای کاهش نابرابری‌های فضایی عمل کند، اما در وضعیت فعلی، توزیع ناعادلانه امکانات (ضریب منفی $0/68$) و تمرکز برنامه‌ها بر مناطق خاص (ضریب منفی $0/72$) به عنوان مهم‌ترین موانع شناخته شده‌اند. شاخص کالبدی با ضریب $0/48$ چهارمین عامل تأثیرگذار بود که با نظریه حیات شهری جیکوبس [Jacobs, 1961] قابل تبیین است. جیکوبس معتقد است که کیفیت فضاهای انسانی و مقیاس محلی، بیش از زیرساخت‌های خشک و بزرگ‌مقیاس، به توانمندسازی مردم و ایجاد جوامع پایدار کمک

با توجه به بردار اهمیت نهایی شاخص‌ها در مدل DANP، "نابرابری در دسترسی به خدمات عمومی باکیفیت (آموزش، بهداشت، درمان) بین مناطق روستایی مختلف" موثرترین و "ناپایداری سیاست‌ها و تغییرات مکرر در خط‌مشی‌های روستایی" کم‌اثرترین بود. شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی با بیشترین وزن اهمیت ($0/955$) تا ($0/549$)، نقش محوری در ناکارآمدی برنامه‌ها ایفا کردند. دومین شاخص تمرکزگرایی شدید در تصمیم‌گیری و تخصیص منابع (وزن $0/853$)، رتبه ۲ بود که به عنوان علت بنیادین سایر آسیب‌ها شناسایی شد (جدول ۴).

بحث

هدف این پژوهش، آسیب‌شناسی برنامه‌های توانمندسازی در مناطق روستایی شهرستان‌های سوادکوه و سوادکوه شمالی از منظر عدالت فضایی بود. یافته‌ها به روشنی نشان داد که این برنامه‌ها در تحقق اهداف عدالت‌محور با شکست ساختاری مواجه شده‌اند.

اکید این مطالعه بر شکست نهادی و سیاسی به عنوان ریشه اصلی نابرابری، همسو با کانون تحلیلی سوجا [Soja, 2009] است که بی‌عدالتی فضایی را محصول فرآیندهای سیاسی می‌داند. مانند پژوهش باسیو و همکاران [Baciu et al., 2021] که لزوم توجه سیستم‌های بهداشتی به نابرابری‌های فضایی تاریخی را نشان داد، این پژوهش نیز بر ضرورت اصلاح ساختارهای حکمرانی محلی برای توزیع عادلانه‌تر منابع تأکید می‌کند. شناسایی تمرکزگرایی و ضعف مشارکت واقعی به عنوان متغیرهای علی، یافته‌های نصیری لاکه و همکاران [Nasiri Lakeh et al., 2022] را درباره آسیب‌های مدیریت ناکارآمد روستایی تأیید و عمق بخشید. بحران در ابعاد کالبدی و زیست‌محیطی و تفاوت معنادار میان مناطق کوهستانی و کوهپایه‌ای، یافته‌های گوجانی و همکاران [Ghouchani et al., 2022] در مورد نیاز به برنامه‌ریزی زمینه‌محور و حساس به مکان را تقویت می‌کند و نشان می‌دهد عدالت فضایی بدون توجه به جغرافیا و محیط زیست محقق نمی‌شود. در حالی که پژوهش‌هایی مانند بهشتی و همکاران [Beheshti et al., 2023] بر ناکارآمدی سیاست‌های فقرزدایی متمرکز بودند، این مطالعه نشان می‌دهد که نابرابری در دسترسی به خدمات اساسی باکیفیت (آموزش و بهداشت)، حتی از فقر اقتصادی نیز به عنوان مهم‌ترین آسیب تلقی می‌شود. این یافته، درک رایج از محرومیت روستایی را از اقتصاد محض به سوی محرومیت چندبعدی و فضایی گسترش می‌دهد. سرانجام، یافته متناقض‌نمای حفظ نسبی سرمایه روان‌شناختی (احساس تعلق و انگیزه) علی‌رغم شکست عینی برنامه‌ها، نقطه تمایز و امیدبخش این تحقیق است. این امر نشان می‌دهد که شکاف بین ظرفیت‌های ذهنی جامعه و ساختارهای نهادی ناکارآمد، فرصتی مغتنم برای بازطراحی مشارکت‌محور برنامه‌ها فراهم می‌آورد؛ موضوعی که در اغلب مطالعات پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته بود.

بررسی شاخص‌های هفت‌گانه (اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، کالبدی، زیست‌محیطی، نهادی-مدیریتی، سیاسی و ذهنی-روانشناختی) نشان

یافته‌های پژوهش حاضر متفاوت است [Hajarrian & Shafiei, 2021] که می‌تواند ناشی از تفاوت در متغیر وابسته (کیفیت زندگی در مقابل عدالت فضایی) و همچنین تفاوت در محدوده جغرافیایی باشد. به نظر می‌رسد در مناطق روستایی استان مازندران، عوامل نرم (ذهنی، سیاسی و اجتماعی) نسبت به عوامل سخت (کالبدی و اقتصادی) نقش تعیین‌کننده‌تری در تحقق عدالت فضایی دارند. محدودیت‌های پژوهش حاضر شامل تمرکز بر دو شهرستان خاص (که تعمیم‌پذیری نتایج را محدود می‌سازد) و اتکای بخشی از تحلیل‌ها بر داده‌های ادراکی و نظرات ذهنی ذی‌نفعان است. همچنین، مدل‌سازی روابط علی در این مطالعه، اگرچه جهت‌های کلی تاثیر را نشان می‌دهد، اما نیازمند مطالعات طولی برای سنجش دقیق‌تر تغییرات در طول زمان است. پیشنهاد می‌شود که برای در راستای تحقق عدالت، نظام مدیریت محلی شفاف و پاسخ‌گو و مشارکتی و ارایه آموزش‌های تخصصی به دهیاری‌ها در زمینه مدیریت داده‌محور، عدالت‌محور و مشارکت‌محور ایجاد شود؛ زیرساخت‌های اقتصادی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های معیشتی روستاها با تاکید بر ایجاد فرصت‌های جدید در حوزه‌هایی چون گردشگری روستایی، صنایع دستی، کشاورزی هوشمند و خدمات محلی، همراه با دسترسی آسان به بازارها و تسهیلات مالی تقویت شود؛ نهادهای واسط مشارکتی بین دولت و روستاییان در قالب تعاونی‌های چندمنظوره و شوراهای توسعه روستایی ایجاد و وظایف تخصیص بودجه، منابع و ارزیابی و برنامه‌ریزی روستایی به این نهادها واگذار شود؛ روش‌های کشاورزی پایدار گردشگری روستایی، کارآفرینی در روستاها، طراحی و اجرای برنامه‌های ویژه برای تقویت تاب‌آوری روستاها در برابر بحران‌های طبیعی و اقتصادی شامل پروژه‌های مدیریت بحران، طرح‌های بیمه روستایی، مقاوم‌سازی ابنیه و شبکه‌های ارتباطی، و آموزش مقابله با بلایا آموزش داده شود. همچنین تفویض اختیار تصمیم‌گیری به شوراهای روستایی با ایجاد صندوق‌های توسعه محلی تحت نظارت دهیاری‌ها؛ اختصاص ۶۰٪ اعتبارات عمرانی به روستاهای کوچک و کوهستانی براساس شاخص‌های محرومیت‌زدایی؛ حمایت از "صنایع تبدیلی محلی" (مانند بسته‌بندی محصولات کشاورزی) با تسهیلات بانکی کم‌بهره؛ بسط و گسترش زنجیره تولیدات روستایی؛ و تاسیس قطب‌های آموزشی-مهارتی در مدیریت پایدار منابع طبیعی و اقتصاد مقاومتی (با محوریت مرتعداری، جنگل‌داری، دامداری نوین، گیاهان دارویی و معدن‌کاری مسئولانه) می‌تواند به توانمندسازی مناطق روستایی کمک نماید.

نتیجه‌گیری

برنامه‌های توانمندسازی پیرامون عدالت فضایی در مناطق روستایی فاقد عدالت‌محوری، مشارکت و پایداری هستند. برای موفقیت، نیاز به اصلاح مدیریت، توزیع عادلانه منابع، افزایش مشارکت مردم، انطباق برنامه‌ها با نیازهای محلی و تقویت نظارت است. این چالش‌ها نشان می‌دهد که برای توسعه پایدار روستایی، باید نگاه به توانمندسازی به طور اساسی تغییر کند.

می‌کند. در این پژوهش، مؤلفه «توسعه امکانات زیرساختی متوازن» (ضریب ۰/۶۳) و «وضعیت جاده‌های بین‌روستایی» (ضریب ۰/۶۲) بالاترین تأثیر را داشتند که نشان‌دهنده اهمیت دسترسی فیزیکی به عنوان شرط لازم برای بهره‌مندی از سایر امکانات است. شاخص اقتصادی با ضریب ۰/۴۲ پنجمین عامل تأثیرگذار بود که با نظریه نوآوری و کارآفرینی شومپیتر [Schumpeter, 1934] قابل تبیین است. شومپیتر معتقد است که ایجاد ظرفیت‌های درونی برای تولید ثروت از طریق نوآوری و کارآفرینی، اثری عمیق‌تر از توزیع ساده منابع دارد. در این پژوهش، مؤلفه «تنوع درآمد خانوار» (ضریب ۰/۶۳) و «اقتصاد گردشگری» (ضریب ۰/۶۲) بالاترین تأثیر را داشتند که نشان‌دهنده اهمیت تنوع‌بخشی به منابع درآمدی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های محلی است. شاخص نهادی-مدیریتی با ضریب ۰/۴۱ ششمین عامل تأثیرگذار بود که ضعف نسبی آن با نظریه اصلی-وکیل (Principal-Agent Theory) قابل تبیین است. بر اساس این نظریه، شکاف بین منافع حاکمیت (اصلی) و جوامع محلی (وکیل) منجر به ناکارآمدی برنامه‌ها می‌شود. در این پژوهش، پایین بودن ضریب شاخص نهادی-مدیریتی نشان‌دهنده شکاف عمیق بین نهادها و جوامع محلی است و برنامه‌هایی که مبتنی بر نیازهای واقعی طراحی نشوند، محکوم به شکست هستند. این یافته با پژوهش نصیری لاکه و همکاران که در آسیب‌شناسی نظام مدیریت نوین روستایی، ۴ آسیب نهادی-مدیریتی، ۵ آسیب محیطی-اکولوژیک، ۸ آسیب کالبدی-فضایی، ۵ آسیب اقتصادی و ۶ آسیب اجتماعی-فرهنگی شناسایی کردند، همسو است [Nasiri Lakeh et al., 2022]. شاخص زیست‌محیطی با پایین‌ترین ضریب (۰/۳۲) نشان‌دهنده غفلت از این بعد در برنامه‌های توانمندسازی است که با نظریه عدالت زیست‌محیطی شریبرگ [Schlosberg, 2007] قابل تبیین است. این نظریه بر توزیع عادلانه مزایا و مضرات زیست‌محیطی در میان گروه‌های اجتماعی تأکید دارد و ضعف تأثیرگذاری این شاخص نشان می‌دهد که ملاحظات زیست‌محیطی در برنامه‌های توسعه روستایی به حاشیه رانده شده‌اند. تحلیل گراف اثرگذاری نیز نشان می‌دهد که متغیرهایی همچون بودجه‌های مرتبط با توانمندسازی، برابری دسترسی به منابع و خدمات، آگاهی سیاسی، تبعیض سیاسی در تخصیص منابع، مشارکت اجتماعی و برنامه‌ریزی و الگوی توسعه منشأ اثرگذاری هستند و فلش قرمز (نشان‌دهنده اثر قوی) به این متغیرها بیشتر متصل است. نتایج این پژوهش با یافته‌های ایمانی و جعفری در روستاهای شهرستان اردبیل که الگوی توزیع فضایی شاخص‌های توسعه را نامتعادل و بیشترین نابرابری را در توزیع شاخص‌های مراکز بهداشتی-درمانی و زیرساختی گزارش کردند، همسو است [Imani & Jafari, 2024]. همچنین با پژوهش شاک/سمیت و همکاران [Shucksmith et al., 2021] که نشان دادند عدالت فضایی باید از طریق رویکرد مکان‌محور و توانمندسازی جوامع محلی پیگیری شود، همخوانی دارد. در مقابل، پژوهش حاج‌آریان و شفیع‌ی که شاخص کالبدی را با ضریب ۰/۹۹ بیشترین تأثیر را بر کیفیت زندگی گزارش کردند، با

- Enns CC, Kombe WJ (2022). Child rights and displacement in East Africa: Agency and spatial justice in planning policy. London: Routledge.
- Ghasemi J, Gholami H, Afzali Goruh A, Alam Beigi A (2022). Analysis of the effects of ecotourism on empowerment of local communities (Case study: Savadkuh County). Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development. 11(2):45-68. [Persian]
- Ghouchani M, Taji M, Arabi N (2022). Analysis of the role of institutionalism and good governance in sustainable rural development (Case study: Villages of Khaf County). Gazi University Journal of Science. 35(1):298-313.
- Gibson J, Datt G, Murgai R (2021). For India's rural poor, growing towns matter more than growing cities. World Development. 138:105156.
- Habermas J (1984). The theory of communicative action. Boston: Beacon Press.
- Hafeznia MR, Ghadiri H, Ahmadypour M, Roknoddin Eftekhari AR, Gohari M (2015). Designing a model for measuring spatial justice (case study: Iran). Journal of Spatial Planning. 19(1):33-52. [Persian]
- Hajarian A, Shafiei B (2021). Explaining the effects of economic, social, physical and environmental indicators on quality of life from the perspective of villagers with structural equation modeling approach. Village and Development. 25(1):53-76. [Persian]
- Havivi S, Rotman SR, Blumberg DG, Maman S (2022). Damage assessment in rural environments following natural disasters using multi-sensor remote sensing data. Sensors. 22(24):9998.
- Heidari Sarban V (2019). The role of social capital in rural empowerment (case study: Meshkin Shahr, Central District). Geography and Regional Planning Quarterly. 8(2):239-253. [Persian]
- Heidari Sarban V, Sabet S (2019). Explaining the relationship between social justice and the feeling of social security of residents in rural areas of Ardabil County. Regional Planning Quarterly. 9(36):67-82. [Persian]
- Imani B, Jafari S (2024). Measuring the level of spatial justice in the distribution of sustainable rural development indicators (Case study: Villages of Ardabil County). Journal of Geographical Engineering of Land. 8(2):149-162. [Persian]
- Jacobs J (1961). The death and life of great American cities. New York: Random House.
- Kaufmann D, Kraay A, Mastruzzi M (2010). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. Washington DC: World Bank Policy Research Working Paper. No. 5430.
- Knight J, Weir S, Woldehanna T (2022). The role of education in facilitating adaptation to climate change: Evidence from Ethiopia. Journal of Development Studies. 58(4):632-650.
- Liu Y, Fan P, Yue W, Song Y (2018). Impacts of land finance on urban sprawl in China: A case study of the Yangtze River Delta region. Land Use Policy. 112:105851.
- Liu Y, Zang Y, Yang Y (2020). China's rural revitalization and development: Theory, technology and management. Journal of Geographical Sciences. 30(12):1923-1942.
- López-Penabad MC, Iglesias-Casal A, Rey-Ares L (2022). Proposal for a sustainable development index for rural municipalities. Journal of Cleaner Production. 357:131876.
- Mansuri G, Rao V (2013). Localizing development: Does

تشکر و قدردانی: از پاسخ‌گویان در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان‌های سوادکوه و سوادکوه شمالی کمال قدردانی و تشکر را داریم.

تأییدیه اخلاقی: هیچ موردی اعلام نشده است.

تعارض منافع: نویسندگان اظهار می‌دارند هیچ‌گونه تضاد منافی در ارتباط با این مقاله نداشته‌اند.

سهم نویسندگان: وکیل حیدری ساریان (نویسنده اول)، نگارنده مقدمه/روشن‌شناس (۲۵٪)؛ ارسطو یاری حصار (نویسنده دوم)، نگارنده مقدمه/روشن‌شناس (۲۵٪)؛ بهرام ایمانی (نویسنده سوم)، تحلیل‌گر آماری (۲۵٪)؛ ایوب ایمانی (نویسنده چهارم)، پژوهشگر اصلی/نگارنده بحث (۲۵٪)

منابع مالی: هیچ موردی اعلام نشده است.

منابع

- Afrakhteh H, Hajipour M, Gerazin M, Nejati B (2013). The situation of sustainable agricultural development in Iran development plans case: Five-year plans after the revolution. Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies. 1(1):43-62. [Persian]
- Ahmad MIS, Idrus MI, Rijal S (2023). The role of education in fostering entrepreneurial spirit in the young generation. Journal of Contemporary Administration and Management. 1:93-100.
- Akbarian Ronizi S, Khodabakhshi R, Nasiri Zarghani A (2025). Evaluation of spatial justice in the distribution of public services in the villages of Chaharmahal and Bakhtiari provinces. Journal of Geography and Human Relationships. 8(2):64-83. [Persian]
- Angelia N, Batubara BM, Zulyadi R, Hidayat TW, Hariani RR (2020). Analysis of community institution empowerment as a village government partner in the participative development process. Budapest International Research and Critics Institute Journal. 3(2):1352-1359.
- Baciu A, Rodríguez L, Bibbins-Domingo K (2021) Spatial justice and implications for US health care. JAMA Health Forum. 2(10):e214082.
- Bandara NA, Al-Anzi SMF, Zhdanova A, Hirani S (2024). Women's empowerment and mental health: A scoping review. Women. 4(3):277-289.
- Bavnæk KF, Thuesen AA (2025). Navigating spatial justice: Exploring municipal planners' logics in differentiated village planning. Journal of Rural Studies. 114:103496.
- Bebbington A, Abdulai AG, Humphreys Bebbington D, Hinfelaar M, Sanborn C (2018). Governing extractive industries: Politics, histories, ideas. Oxford: Oxford University Press.
- Beheshti S, Rezaei R, Mohammadi Y (2023). Pathology of poverty alleviation policies of Imam Khomeini Relief Committee in rural areas (Case study: Clients under coverage in Tangestan County). Quarterly Journal of Rural Development Studies. 12(2):45-67. [Persian]
- Cox K (2019). Local autonomy, development and spatial justice. Lessons from the United States. Spatial Justice. (13).
- Dadashpour H, Alidadi M (2019). Integrated local development planning: A theoretical and operational framework for Iran. Tehran: BONYAD-E MASKAN Publications. [Persian]
- Deci EL, Ryan RM (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. New York: Plenum Press.

- Schumpeter JA (1934). The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle. Cambridge: Harvard University Press.
- Setianto M, Gamal A (2021). Spatial justice in the distribution of public services. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 673(1):012024.
- Setiawan S, Saifunuha MA, Kautsar JL, Wulandari C (2019). Community empowerment on establishment of friendly-village for women and children. Indonesian Journal of Advocacy and Legal Services. 1(1):5-22.
- Shucksmith M, Brooks EL, Madanipour A (2021). LEADER and spatial justice. Sociologia Ruralis. 61(3):512-534.
- Soja EW (2009). The city and spatial justice. Spatial Justice. 1(1):1-5.
- Soja EW (2010). Seeking spatial justice. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Statistical Center of Iran (2016). Statistical Blocks of North Savadkuh and Savadkuh Counties, 2016.
- Tarshis S, Scott-Marshall H, Alogia R (2022). An analysis of comparative perspectives on economic empowerment among employment-seeking survivors of Intimate Partner Violence (IPV) and service providers. Societies. 12(1):16.
- Tsai LC (2022). A survivor-defined framework for economic empowerment: Findings from a photovoice study with survivors of human trafficking and gender-based violence. Journal of Human Trafficking.
- Tzanni O, Nikolaou P, Giannakopoulou S, Arvanitis A, Basbas S (2022). Social dimensions of spatial justice in the use of the public transport system in Thessaloniki, Greece. Land. 11(11).
- Wang B, Ji T, He R (2023). Empowerment or disempowerment: The (dis)empowering processes and outcomes of co-designing with rural craftspeople. Sustainability. 15(5):4468.
- Zhang H, He L, Zhang Z (2024). Can policy achieve environmental fairness and environmental improvement? Evidence from the Xin'an River project in China. Journal of Policy Modeling. 46(1):212-234.
- Zhu J, Guo Y (2022). Social justice in spatial change: Transition from autonomous rural development to integrated urbanization in China. Cities. 122:103539.
- participation work? World Bank policy research report. Washington, DC: The World Bank.
- Moroni S (2020). The just city. Three background issues: Institutional justice and spatial justice, social justice and distributive justice, concept of justice and conceptions of justice. Planning Theory. 19(3):251-267.
- Nasiri Lakeh M, Molaee Hashjin N, Pourramazan E (2022). Evaluation and pathology of the new rural management system and rural development (case study: Central district of Guilan). Journal of Studies of Human Settlements Planning. 17(60):665-677. [Persian]
- North DC (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nyamai DN, Schramm S (2023). Accessibility, mobility, and spatial justice in Nairobi, Kenya. Journal of Urban Affairs. 45(3):367-389.
- Przybylinski S (2023). Spatial justice. In: Theorizing justice: A primer for social scientists. Bristol: Bristol University Press. p. 191-204.
- Purnomo S, Rahayu ES, Riani AL, Suminah S, Udin UDIN (2020). Empowerment model for sustainable tourism village in an emerging country. Journal of Asian Finance, Economics and Business. 7(2):261-270.
- Putnam RD (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. London: Simon & Schuster.
- Rachele R (2022). A long-term vision for the EU's rural areas. Journal of European Rural Development. 28:15-34.
- Rawls J (2023). Justice as fairness: A restatement. Sabeti A, translator. Tehran: Ghoqnoos Publishing. [Persian]
- Reigh E, Escudé M, Bakal M, Rivero E, Wei X, Roberto C, et al (2022). Mapping racespace: Data stories as a tool for environmental and spatial justice. Occasional Paper Series. 2022(48).
- Rigolon A, Nemeth J (2023). Planning for equitable urban green spaces: A review of justice-oriented assessments. Landscape and Urban Planning. 229:104591.
- Sandel MJ (2014). Justice: What's the right thing to do?. Afshar H, translator. Tehran: Markaz Publishing. [Persian]
- Schlosberg D (2007). Defining environmental justice: Theories, movements, and nature. Oxford: Oxford University Press.